A close-up photograph of a dark, textured fabric, possibly velvet or silk, featuring intricate gold embroidery. The embroidery consists of large, stylized letters, likely 'KUNST' and 'SÄLLSKAP', which are partially visible and slightly out of focus. The lighting is dramatic, highlighting the texture of the fabric and the metallic sheen of the threads.

Kulturinstitutionerna och det civila samhället
Rapport

Kulturinstitutionerna och det civila samhället
Rapport.

Innehåll

Förord	5
Inledning	6
Sammanfattning	8
Slutsatser	9
Vart tog föreningslivet vägen – varifrån kommer det civila samhället?	12
Civilsamhället i kultursamverkansmodellen	14
Exempel på samverkan mellan kulturinstitutioner och det civila samhället:	
Del 1: Reportage	17
Konfirmander reser till medeltiden	
Eldsjälar och jazzlegender drar publik	
Skuldsatta i strålkastarljuset	
Trådar – en mobil syjunta	
Ljuv musik i Hammarkullen	
Del 2:	
Moderna medier	50
Ungas engagemang	52
Volontärverksamhet	54
Hembygdsrörelsen	56
Det civila samhället i siffror	58
Statens stöd till det civila samhället	60
Riksantikvarieämbetet	60
Kulturrådet	61
Riksteatern	62

Förord

Det civila samhället i form av föreningsliv och folkbildning, frivilligt arbete och volontärskap, samhällsentreprenörer och eldsjälar, spelar en viktig roll i kulturlivet. Men hur ser samarbetet mellan de offentliga kulturinstitutionerna och det civila samhällets organisationer ut?

I regleringsbrevet för verksamhetsåret 2011 fick Kulturrådet i uppdrag att i samverkan med Riksantikvarieämbetet och Riksteatern ta fram en rapport med goda exempel på hur kulturinstitutioner kan involvera det civila samhällets organisationer och andra ideella krafter i sina respektive verksamheter. Uppdraget skulle ske i samverkan med det civila samhället. En gemensam arbetsgrupp tillsattes med representanter från Kulturrådet, Riksantikvarieämbetet och Riksteatern. I arbetet har verksamhetschefen för Ideell Kulturallians, Anna-Karin Andersson, deltagit som sakkunnig. I uppdraget ingick också att Kulturrådet skulle arrangera en presentation av resultaten till vilken berörda aktörer skulle bjudas in. Denna presentation ägde rum den 30 januari 2012 på Södra teatern i Stockholm i regi av Riksteatern. Delar av presentationen kan ses på Kulturrådets webbplats.

Vi fick i uppdrag att presentera ett antal goda exempel. Det har vi ersatt med lärande exempel. De exempel som lyfts fram i rapporten kan vart och ett bytas ut mot andra som också beskriver samma typ av samarbeten. Syftet är att de valda exemplen i rapporten ska kunna stå som modeller och underlag för fortsatt diskussion och kunskapsutveckling om hur det civila samhällets organisationer och andra frivilliga krafter inom kulturområdet skulle kunna involveras i kulturinstitutionernas arbete.

Att det civila samhället fyller en viktig funktion framgår av de kulturplaner som regionerna upprättat inom ramen för den nya kultursamarbetsmodellen. Kulturplanerna ska tas fram i samverkan och samråd med olika aktörer, bland vilka det civila samhället ingår. I flera av planerna uttalas en vilja och ambition att utveckla samarbetet mellan de offentliga kulturinstitutionerna och det civila samhällets organisationer. Förhoppningsvis kan den här rapporten ge inspiration och idéer som kan påverka den framtida utvecklingen i syfte att göra kulturlivet mer dynamiskt och mångfacetterat för alla.

Kennet Johansson
Generaldirektör
Kulturrådet

Inledning

Ingen kan med säkerhet säga hur många ideella organisationer som finns i Sverige idag. En siffra som ofta nämns är 200 000. Många människor är aktiva medlemmar i små och lokala organisationer, varav många är för små för att göra avtryck i register och offentlig statistik.

De ideella krafterna i kulturpolitiken har diskuterats och lyfts fram, både som en absolut förutsättning för framför allt den lokala kulturen, och som en viktig men outnyttjad utvecklingsresurs. Inom kulturområdet har flera institutioner stärkt sitt samarbete med de ideella organisationerna. Några av de största aktörerna på området – ax¹, Bygdegårdarnas Riksförbund, Folkets Hus och Parker, Sveriges Hembygdsförbund, Riksteatern och MAIS² – har bildat en ideell kulturallians³ för att företräda den civila sektorn i gemensamma frågor.

Våren och sommaren 2010 bjöd Kulturdepartementet in representanter för det civila samhället, kommunerna, landstingen och staten till en gemensam dialog på fem olika platser i landet. Dialogserien samlade över 400 representanter för det civila samhället från såväl stora nationella organisationer som små lokala. Även enskilda utövare, kommunrepresentanter, myndigheter och regionpolitiker deltog. Vid en inledande överläggning med ett antal nationella paraplyorganisationer enades man om några frågeställningar som skulle belysa såväl nuläge som utvecklingsmöjligheter i relationen mellan det traditionella, etablerade kulturlivet och de ideella organisationerna. Dessa frågor rörde bland annat hur de ideella krafterna bättre skulle kunna tas till vara och involveras på den nationella nivån, hur en dialog mellan parterna skulle kunna upprätthållas och hur man bäst skulle kunna engagera även nya och icke-organiserade grupper samt barn och unga.

När det gäller hur det civila samhället på ett övergripande sätt ska få utrymme inom kulturpolitiken finns det stora förväntningar på att kultursamverkansmodellen ska ge utrymme för nya aktörer och nya former för samverkan. De regionala kulturplaner som under 2010 och 2011 sammanstälts och förankrats på olika håll i landet ger flera indikationer på att civilsamhället är en viktig del av den regionala kulturverksamheten. De indikerar också vikten av att det finns en kontinuerlig samverkan mellan kultur, folkbildning och utbildning som ger en ökad dynamik i kulturpolitiken.

På några platser i landet har man fört processen vidare från policydokument via dialog till en överenskommelse mellan det civila samhället och

en kommun eller region. Samtidigt finns en viss oro för att stat, landsting och kommuner vill styra de ideella organisationerna, både genom överenskommelser och genom alltför detaljerade och specifika bidragsregler.

Det är viktigt att komma ihåg att samarbetet mellan en institution och en ideell förening sällan är ett samarbete mellan två likvärdiga parter när det gäller ekonomi och resurser. Däremot kan parterna vara mer jämställda när det gäller innehållet i den gemensamma verksamheten. Samarbetet kan också se olika ut i olika delar av landet. I många län och regioner är symbiosen mellan professionella och amatörer, mellan institutionsverksamhet och ideellt arbete, inte bara en verklighet utan en nödvändighet för att konsten ska nå sin publik. I andra delar är den sällsynt eller saknas helt. Orsakerna till detta kan vara flera.

Begreppet civilsamhället och dess olika tolkningar kan skapa osäkerhet och förvirring. Vilka är med och vilka står utanför? I den här rapporten använder vi begreppet civilsamhälle som en samlande benämning för ett brett ideellt engagemang inom hela kulturområdet.

1. Amatörkulturens Samrådsgrupp – ax – är ett samarbetsorgan för rikstäckande amatörkulturella organisationer. Bildat 1996.
2. MAIS – Musikarrangörer i samverkan – är ett samarbetsorgan för sju riksförbund som företräder de allra flesta genrer. Bildat 1996.
3. Ideell kulturallians – Nätverk för kulturlivets ideella organisationer, som bl.a. arbetar för allas rätt till deltagande i kulturlivet och medborgarnas inflytande i kulturpolitiken. Bildat 2008.

Sammanfattning

I rapporten konstateras att civilsamhället generellt har en viktig uppgift i dagens samhälle och att det finns många tecken på att civilsamhället är på väg tillbaka in i kulturpolitiken på allvar, bland annat genom en starkare och mer representativ organisering. Genom de regionala kulturplanerna har det ideella kulturlivet fått en möjlighet till ökad synlighet och även regeringen har signalerat ökade insatser på området.

Undersökningar visar att människors ideella engagemang generellt sett ligger på en fortsatt hög nivå i Sverige. Flera forskare talar om en civilsamhällets tredje våg.

I rapporten konstateras att det kan finnas en konkurrens om resurser och uppmärksamhet mellan det professionella och ideella kulturlivet. Det är något man måste ta hänsyn till när man diskuterar ökat samarbete. Orsakerna till detta kan bland annat vara en bristande kulturpolitisk helhetssyn och det faktum att kulturlivets civilsamhälle inte på länge haft en synlighet i kulturpolitiken på lokal, regional och nationell nivå.

Samarbete förekommer på många platser och i många olika sammanhang på ett naturligt och respektfullt sätt. Samtidigt måste man ha förståelse för att institutionerna och civilsamhällets organisationer har olika roller i kulturlivet. Det är inte självklart att kulturen blir bättre av samarbete. Drivkraften till samarbete måste komma från parterna själva.

Det har i olika sammanhang gjorts gällande att volontärer i kulturlivet skulle utgöra ett hot mot avlönat professionellt arbete. Exemplet som beskrivs i rapporten från volontärverksamheten vid Röda Sten konsthall i Göteborg visar att volontärverksamhet, rätt använd, kan innebära ett resurstillskott för institutionen samtidigt som den är en stimulans för den enskilde volontären.

Kultursamverkansmodellen kan på sikt ge civilsamhällets organisationer på regional och lokal nivå möjlighet till ökat inflytande och stöd av olika slag. De nationella organisationerna på området kan på samma sätt få möjlighet till fler relevanta kulturpolitiska sammanhang, också inom andra politikområden. I rapporten ges inget förslag till hur detta skulle kunna lösas, men med fortsatt och fördjupad dialog på såväl lokal och regional som nationell nivå, borde det finnas goda möjligheter att hitta modeller och lösningar.

Slutsatser

Civilsamhället har en viktig uppgift i dagens samhälle

Att politiken idag riktar ljuset mot det civila samhället medför en möjlighet att stärka mångfalden och hitta nya lösningar på de utmaningar samhället står inför idag.

Tvärtemot vad diskussionerna kring ideell verksamhet ibland gör gällande, visar flera undersökningar att människors engagemang i civilsamhällets verksamheter ligger kvar på en oförändrat hög nivå. Förändringarna ligger i att yngre människor idag föredrar någon typ av informell organisering framför den traditionella föreningen. Idag förekommer ofta löst organiserade nätverk, som ibland övergår i fastare föreningsform. Via ny teknik och sociala medier har det blivit lättare att komma i kontakt med andra med samma intressen. Detta skapar nya möjligheter att anordna kulturarrangemang, göra sin röst hörd och berätta sin historia eller på annat sätt delta i kulturlivet.

Civilsamhället är på väg tillbaka till kulturpolitiken

En stor del av kulturlivet i Sverige bygger på det civila samhällets insatser. Men i takt med att den professionella kulturen betonats starkare i kulturpolitiken, har yrkesmässig kulturverksamhet och ideell kulturverksamhet glidit ifrån varandra. Flera tecken tyder dock nu på att denna relation håller på att återupprättas:

Civilsamhället inom kulturområdet står starkare än tidigare. Tillkomsten av Ideell kulturallians betyder att organisationerna kan företrädas på ett samlat sätt i dialog med myndigheter och institutioner.

Civilsamhällets organisationer har fått möjlighet att medverka vid tillkomsten av de regionala kulturplanerna inom kultursamverkansmodellen. De allra flesta landsting uppvisar ambitioner att stärka civilsamhällets ställning i samverkan med institutionslivet.

Regeringen har i propositionen En politik för det civila samhället (2009/10:55) betonat civilsamhällets viktiga roll i samhällsutvecklingen. Regeringens mål med propositionen är att förbättra villkoren för det civila samhället generellt. För kulturområdets del har civilsamhällets samverkan med institutionerna betonats särskilt i propositionen Tid för kultur (2009/10:3).

Motsvarande process pågår även i andra länder. Enligt kulturpolitiska bedömare kan man se att det civila samhället får större inflytande på samhällsutvecklingen i flera europeiska länder.

Konkurrens mellan det professionella och det ideella kulturlivet

Samarbetet mellan professionell verksamhet och amatörer fungerar på många ställen utmärkt. Det är tydligt att professionell och ideell kulturverksamhet blir alltmera beroende av varandra och att en skarp gräns mellan de två är både onödig och omöjlig att dra.

Anledningen till att det ibland skapas ett motsatsförhållande mellan det professionella och ideella kulturlivet handlar ofta om resurser. I rapporten konstateras att det också kan bero på att samhället inte förmår värdera varken den professionella eller ideella kulturverksamheten efter förtjänst. Detta kan i sin tur handla om bristen på kulturpolitisk helhetssyn.

Samarbete i många sammanhang

Under arbetet med uppdraget har det mer än en gång konstaterats att samarbete mellan institutioner och civilsamhälle förekommer, dagligen, stundligen och överallt. Men samarbetet sker på parternas egna villkor. Där det inte förekommer kan det bero på att parterna inte ser någon anledning att samarbeta.

Det finns mycket som talar för att institutioner och civilsamhällets aktörer inom kulturområdet borde samarbeta, åtminstone om man drivs av tanken att använda tillgängliga resurser på ett effektivt sätt. De stora institutionerna skulle kunna vara, och är i många fall, ett viktigt och kraftfullt stöd till civilsamhället. Den flexibla och snabbfotade ideella sektorn skulle i gengäld kunna tillföra institutionerna just flexibilitet och större rörlighet. Ett samarbete behöver inte nödvändigtvis resultera i ett konkret produktionssamarbete, utan kan lika gärna vara ett sätt att med varor, tjänster, kunskap och erfarenhet utveckla ett långsiktigt partnerskap på flera nivåer.

Oro för ökad styrning

I olika sammanhang har framkommit en oro för att staten skulle vara intresserad av att i ökad omfattning styra organisationslivet. Verksamhets- och projektstöd, som ges för att en viss verksamhet ska utföras av mottagaren, har ökat på bekostnad av organisationsstöden, som kan ges mer villkorslöst.

Institutionerna har genom sin ställning ett ansvar för de samarbetsprocesser de initierar eller deltar i. Det innebär att det krävs en långsiktighet i planeringen och en konsekvensanalys av det förväntade resultatet.

Vem tar över om pengarna skulle ta slut eller om samarbetet spricker?
Vem kan ta ansvar för en eventuellt ny verksamhet som växer fram ur ett samarbete?

Volontärer kan innebära ett resurstillskott för institutionerna

Trots att det finns ganska få volontärer i det kulturella civilsamhället kan de spela en betydelsefull roll. De kan fungera både som ambassadörer för den kulturverksamhet de deltar i och som ett slags friskluftsventil som kan föra in både nya idéer och nya arbetssätt på en kulturinstitution. Arbetet upplevs också stimulerande för volontären.

Det civila samhället i det framtida utvecklingsarbetet

Civilsamhället inom kulturområdet är omfattande och mångfacetterat. Det har sin styrka i just förmågan att snabbt kunna formera sig kring ett angeläget ämne och gå vidare när uppdraget är slutfört.

Delar av kulturlivets ideella organisationer ger ibland uttryck för att de saknar en naturlig administrativ hemvist på nationell nivå. Om ett närmare samarbete mellan institutionerna och civilsamhällets organisationer ska kunna utvecklas måste också civilsamhällets behov och möjligheter få ingå i ett relevant kulturpolitiskt sammanhang.

Vart tog föreningslivet vägen – varifrån kommer det civila samhället?

Civilsamhället som företeelse och begrepp går långt tillbaka, ända till Cicero och Aristoteles. Det har egentligen alltid funnits och bland annat varit en temperaturmätare på hur det institutionaliserade samhället klarar av sina skyldigheter. Den ursprungliga formen av civilsamhälle handlade i grunden om människors behov av tillit. I alla tider har människor organiserat sig för att skydda sig mot yttre och inre fiender och för att se till att viktiga samhällsfunktioner fungerade. De som förr ansvarade för detta var ofta personer eller instanser – byrå, sockenstämmor eller furstens lakejer – som fick symbolisera trygghet och förtroende. I modern tid har vi institutionaliserat detta ansvar i form av myndigheter och institutioner.

Efter lång tid i skymundan dök civilsamhället åter upp som ett mångtydigt men modernt begrepp på 1990-talet. Det fick då representera allt det som finns utanför de offentliga och privata sfärerna. Ju mer man försöker ringa in begreppet civilsamhälle, desto flyktigare verkar det bli.

Demokratiutredningen⁴ konstaterade i slutet av 1990-talet sjunkande medlemstal i många av civilsamhällets största organisationer, något som man tog som ett tecken på ett allmänt sjunkande medborgarengagemang. Dessa farhågor kom att präglade debatten om frivilligsektorn och organisationslivet – inte minst inom kulturområdet – under lång tid. Flera studier har också pekat på civilsamhällets oförmåga att engagera människor med utländsk bakgrund och om en strukturell diskriminering av kvinnor. Precis som när det gäller människors deltagande i kulturlivet, visade sig utbildning, inkomst och social position ha en avgörande betydelse när det gällde deltagandet i frivilligarbete och ideella insatser.⁵

Folkrörelseutredningen (SOU 2007:66), som hade till uppgift att se över statens stöd till folkrörelser och föreningsliv, betonade starkt organisationslivets betydelse för demokrati och som en länk mellan politik och medborgare. Visserligen hade engagemanget något förändrat karaktär, men det låg fortfarande på en, internationellt sett, mycket hög nivå. Denna uppfattning fick stöd i studier som genomfördes av Ersta Sköndal högskola. Förändringarna består huvudsakligen i att yngre medborgare idag föredrar någon typ av informell organisering framför det traditionella föreningsmedlemskapet.⁶

Inom kulturpolitiken har civilsamhället, framför allt i form av föreningsliv och folkbildning, under långa perioder haft en stark ställning. I den senaste kulturutredningen från 2009 framhölls dock att sambandet mellan de ideella rörelserna och den övriga kulturpolitiken har försvagats under

de senaste 20 åren och att det därmed skulle finnas starka skäl till att återupprätta detta inom ramen för en ny och moderniserad kulturpolitik.

Detta skulle bekräfta den utveckling som flera forskare inom området förutspått: Vi ser nu det moderna civilsamhällets tredje utvecklingsfas efter industrisamhällets folkrörelser och 1970-talets protestvåg. Den tredje vågen utgörs av bland annat antiglobaliseringsrörelserna, den nya feminismen, HBT-rörelsen och invandrarnas organisationer. Nationella organisationer sluter sig också samman i internationella sammanslutningar, NGO:s.⁷ Även de mera löst organiserade gränsöverskridande nätverken växer i betydelse.⁸

4 Demokratiutredningen tillsattes 1997 för att belysa förutsättningar, problem och möjligheter inför 2000-talet.

5 Den studie som 2007 utfördes vid Ersta Sköndal högskola – Ett delvis ensamt liv – visar att 20 procent av befolkningen mellan 16 och 84 år är helt passiva och utför inte några frivilliga insatser.

6 Medborgarnas insatser och engagemang i civilsamhället. Ersta Sköndal högskola 2005.

7 NGO, non-Governmental Organization, syftar på en organisation som inte är statlig.

8 Betänkande av Kulturutredningen, SOU 2009:16.

Civilsamhället i kultursamverkansmodellen

Den 1 januari 2011 startade arbetet med kultursamverkansmodellen.⁹ Det innebär att landsting och regioner övertar ansvaret för fördelning av vissa statsbidrag i den egna regionen. Modellen ska vara ett redskap i arbetet med att öka det lokala och regionala inflytandet över den nationella kulturpolitiken. Det övergripande syftet är att uppfylla de nationella kulturpolitiska målen. I regeringens proposition Tid för kultur underströks vikten av att samverka omfattar även de ideella organisationerna.

Som beslutsunderlag för fördelningen av en årlig statsbidragssumma till varje region finns en regional kulturplan. Denna består av en redogörelse för hur varje landsting/region med hjälp av de statliga medlen vill utveckla kulturverksamheten inom sju särskilt utpekade områden.¹⁰ Sammanställningen av kulturplanen förutsätter att landstinget/regionen har ett nära samarbete med kommuner och civilsamhälle.

Vilja att inkludera civila samhället

Förekomsten av civilsamhället i de regionala kulturplanerna är av olika slag. Genomgående finns dock en tydlig vilja att inkludera det civila samhället i det framtida utvecklingsarbetet inom ramen för kultursamverkansmodellen. I flera kulturplaner beskrivs de ideella krafterna som komplement, medspelare och medaktörer för vilka i första hand kommunerna har det ekonomiska ansvaret. I andra likställs de helt enkelt med folkbildning och studieförbund medan man i åter andra regioner har påbörjat ett försiktigt närmande mellan den traditionella institutionskulturen och det fria föreningslivet.

”De samarbeten som finns idag behöver byggas ut, de kanaler som saknas upprättas i form av nätverk, intressegrupperingar och kommunikationskanaler. Signifikant för dialogmötena med civilsamhället var okunskapen om varandras områden, verksamheter och uppgifter. Det finns en stor utmaning för alla att bredda kunskaperna om varandras närvaro, också på lokal kulturutövarnivå. Detta ger möjligheter och förutsättningar för ett bättre resurstillvaratagande.”

Ur Sörmlands kulturplan.

Påståendet att utan det civila samhällets engagemang skulle det lokala kulturlivet inte vara möjligt, återfinns i olika varianter i åtskilliga planer. I flera regioner är kulturlivet i hög grad beroende av de ideella aktörernas initiativförmåga. Här är gränserna mellan professionella och ideella kraf-

ter inte särskilt skarp. Institutionerna skulle inte fungera utan teaterföreningar, vänföreningar och andra frivilliga.

Anpassa till ändrade förutsättningar

Vissa regioner uttrycker en oro för att engagemanget minskar och några regioner konstaterar det som forskare tidigare slagit fast: engagemanget bland de yngre ser annorlunda ut idag än tidigare. Man överger det traditionella föreningslivet till förmån för snabba, lösa nätverk och det gäller för kulturlivet att anpassa sig till dessa ändrade förutsättningar. Några regioner signalerar minskade kommunala stöd till föreningslivet och andra medger att det finns stora kunskapsluckor att täppa till innan institutionskulturen och de ideella krafterna kan närma sig varandra.

De flesta kulturplaner ger utrymme för de ideella kulturkrafterna, även om deras plats i den framtida regionala kulturen här och var är en smula oklar. Flera av regionerna konstaterar att kunskapsnivån hos de egna kulturtjänstemännen och hos institutionsföreträdare om det civila samhället behöver höjas.

Trots problem och svårigheter verkar alla inse att utan ett starkt civilsamhälle inom kulturområdet blir det svårt att genomföra allt det som kulturplanerna ger uttryck för.

9 Avsnittet bygger på en genomgång av sammanlagt 16 regionala kulturplaner.

10 De sju områdena är professionell teater-, dans- och musikverksamhet, museiverksamhet, biblioteksverksamhet, konst- och kulturfrämjande verksamhet, regional enskild arkivverksamhet, filmkulturell verksamhet och främjande av hemslöjd.

Exempel på samverkan mellan kulturinstitutioner och det civila samhället

Del 1 Reportage

Text: Malin Krutmeijer
Foto: Kari Jantzen

Konfirmander reser till medeltiden

Kalmar läns museum utgår från det lokala kulturarvet när de iscensätter tidsresor i undervisningen för barn och vuxna. Resenärerna kan vara från hembygdsrörelsen, skolan – eller som här från kyrkan. Internationella samarbeten ger en extra dimension.

S:ta Birgitta kyrka ligger en bit utanför Kalmar centrum. Kyrkan, byggd 1975, har en särpräglad arkitektur, med stora fönster och innertak med en vacker målad himmel. Ungefär här låg den medeltida byn Berga, och med den utgångspunkten ska en grupp konfirmander få uppleva en tidsresa denna novemberdag.

I ett samlingsrum intill kyrkan hänger medeltida särkar i rader längs väggarna, och klutar och mössor i lådor på golvet. Snart är vi alla, konfirmander, församlingsassistenter, präst, journalist och fotograf, klädda som medeltida pilgrimer.

Nu är det 1397. Vi stiger inte ur rollerna förrän resan tillbaka i tiden är avslutad.

Anförda av Ebbe Westergren, för sin del klädd i en blå mantel som en lite finare bonde, går vi till flöjtmusik in i kyrkorummet för en inledande tidsenlig bön.

Ebbe Westergren är enhetschef på den kulturmiljöpedagogiska avdelningen Alla tiders historia på Kalmar läns museum. Han har arrangerat sådana här workshops, kallade tidsresor, sedan 1985. Det handlar om rollspel, utarbetade utifrån historiska fakta, där deltagarna får leva sig in i tillvaron i en annan tidsperiod. Idén är att levandegöra historien, konkret och platsspecifikt, genom att gräva där man står.

– Vi har alltid ett underifrånperspektiv på

historien, berättar Ebbe Westergren. Man behåller sitt kön och sin ålder, och deltar utifrån den man är i verkligheten. Det viktiga är inte detaljerna, utan tidsandan och att man ska kunna identifiera sig med sin historiska figur.

Det är alltså vanliga liv som gestaltas, inga kungar och drottningar i huvudrollerna. Idag får konfirmanderna bekanta sig med sin hemstad Kalmar under de få år då den var huvudstad för hela Norden. Den femtonårige Erik av Pommern har just krönt till kung. Ebbe Westergren skisserar den politiska situationen för dem, och understryker att detta var en starkt kristen tid. Konfirmanderna är pilgrimer som besökt Kalmar för att uppleva kungakröningen och kanske besöka något kloster. Sammantaget blir detta avstamp för tankar om det politiska läget och en etisk diskussion av de sju kristna dygderna.

Det här är, berättar Ebbe Westergren, en tidsresa i det lilla formatet i antal timmar räknat – inte sällan håller man på en hel dag – men i övrigt är den typisk för verksamheten.

– Vi får en förfrågan från en organisation om ett samarbete, och efter ett par träffar och en del mejlkontakt spikar vi ett program. Vi tar upp en viktig mänsklig fråga med det historiska perspektivet i åtanke och skapar ett rum för lärande. Tanken är att en ledare från organisationen ska följa upp tidsresan efteråt.

Den här gången är det alltså kyrkan som är samarbetspartner. Annars kan det vara allt från invandrar- och hembygdsföreningar till studieförbund, och inte minst skolor. Det var med skolor som det hela började 1985, med två års pilotverksamhet som slog väl ut. En stor expansion skedde i samband med Kalmarunionens 600-årsjubileum 1996 och idag gör man runt 80 tidsresor om året. Alla tiders historia med säte på Kalmar läns museum har 8–9 heltidsanställda, som alla utom en finansieras helt av intäkterna från verksamheten, alltså utanför museets budget. Genom Utvecklingscentrum i kulturmiljöpedagogik, som bildades för två år sedan tillsammans med Sveriges hembygdsförbund, bedriver man också utbildning på alla nivåer från studiecirkel till universitetskurser.

Ryktet om tidsresorna spred sig och 1999 kom de första förfrågningarna från andra länder. 2004 bildades nätverket Bridging Ages som en internationell utlöpare till Alla tiders historia. Idag har avdelningen på Kalmar läns museum jobbat konkret i sammanlagt

15 länder, bland annat Estland, Polen, Turkiet, Nicaragua, Sydafrika och Uganda. Det kulturmiljöpedagogiska arbetssättet används i en del länder som en del i en fredsprocess eller för att bearbeta en dramatisk historia – som apartheidtiden.

– I Sydafrika tog vi en gång utgångspunkt i en särskild kvinnas historia. Hennes familj blev 1968 tvångsflyttad till ett så kallat township, och levde där segregerat och trångbott. I tidsresan spelade kvinnan sin egen mamma. Det finns ingen som helst skriven dokumentation av erfarenheter som de här, berättar Ebbe Westergren.

I medeltidsrollspelet utanför S:ta Birgittakyrkan är det förstas annorlunda. Historiska fakta är klarlagda och vi vet ganska mycket om livet i Kalmar i slutet av 1300-talet. En del av konfirmanderna vet också ganska mycket om tidsresor, eftersom de upplevt sådana i skolan.

– Det kommer att bli kallt, jag ska ha min jacka under den där klänningen, säger en flicka med erfarenhet.

Tidsresor är roligt, tycker hon och det verkar de andra också tycka. De lyssnar koncentrerat när Ebbe Westergren förklarar, att vid den här tiden räknas man som vuxen när man är 14–15 år. De spexar en del – två killar knyter ihop sina luvor, två tjejer dansar schottis – men de diskuterar livligt de sju kristna dygderna i det lilla tält som satts upp på gårdsplanen. Där har de också fått gjuta tennkors efter historiskt korrekt modell, måla ikoner och fylla påsar med örtmedicin.

Samarbetspartnern för dagen, det vill säga församlingen, är också nöjd.

– Det är bra att erbjuda tonåringar upplevelser, säger prästen Kristina Rosenquist.

Det här är första gången hon är med och arrangerar en tidsresa inom ramen för konfirmandundervisning. Den har levandegjort frågorna de diskuterar, så det kan mycket väl bli fler.

Efter att tidsresan är avslutad och konfirmanderna fått återvända till sina 2000-talsliv visar Ebbe Westergren ateljéerna i Kalmar läns museum. I kulturmiljöverkstaden tillverkas dräkter och rekvisita. Här arbetar 3–4 personer. Här finns kopior av stenålderskeramik, pilbågar, musikinstrument och framför allt dräkter från snart sagt alla mänskliga tidsåldrar.

– Vi har kapacitet att klä 40 personer i tidsrogna kläder från äldre stenålder till 1980-tal, berättar Ebbe Westergren.

Nästan alla dräkter har sytts upp här eftersom storlekarna på de originalkläder som finns är för små för de flesta idag. Man hyr ut rekvisita till bland annat SVT. Ateljén har tagit många år att bygga upp.

Den kulturmiljöpedagogiska verksamheten är solid, men Ebbe Westergren understryker att mycket tid ägnas åt att söka pengar. Detta sker i regel genom alla olika samarbetspartners, som

söker utifrån sin egen verksamhet. Pengarna kan komma från exempelvis Sveriges Kommuner och Landsting eller, när det gäller verksamheten utomlands, Sida. Mellan 2000 och 2002 hade man Kulturdepartementets nationella uppdrag för museer, men annars har man inget statligt grundbidrag.

Det kulturmiljöpedagogiska arbetet är viktigt för Ebbe Westergren. Museiverksamhet behöver inte vara statisk och strikt kretsa kring utställningar.

– Jag ser museets uppdrag som att serva samhället omkring oss. Ja, egentligen är vi en serviceinrättning.

Alla tiders historia är en enhet på Kalmar läns museum där arkeologer, pedagoger och historiker arbetar för att lära ut lokal historia till barn, ungdomar och vuxna. De har även grundat den internationella organisationen Bridging Ages för att skapa ett historiskt intresse med hjälp av tidsresor och kulturmiljöpedagogik. Deltagare i projektet är skolor, kommuner, museer och hembygdsföreningar från över tjugo länder i hela världen som samverkar och utbyter erfarenheter utifrån respektive organisations lokala historia.

Eldsjälar och jazzlegender drar publik

Live Jazz Emmaboda är en musikförening som får Emmaboda att sjuda av musik. Arrangörernas engagemang och kontaktnät tillsammans med Länsmusikens administration ger resonans.

Det är mörkt och ödsligt i Emmaboda centrum denna kväll sent i november. Men inne i Folkets hus är det full aktivitet. I en stor lokal står massor av bord trångt utplacerade. På scen soundcheckar jazzpianisten Jan Lundgren och folk rör sig målmedvetet runt i rummet. Någon placerar ut stearinljus, en annan kollar bokningsskyltarna på borden, en tredje ordnar med entrébiljetter och en fjärde öppnar dörren till den intilliggande restaurangen, där det finns bar, kaffe och snacks.

– Vi har hållit på så länge nu att det praktiska mer eller mindre går av sig själv, säger Nicke Johansson och blickar ut över lokalen. Han är ordförande i föreningen Live Jazz Emmaboda, som firar 10-årsjubileum med en konsert med Jan Lundgren trio och saxofonisten Scott Hamilton. Stora namn för en liten ort som Emmaboda med runt 9 000 invånare, men publikunderlaget finns. När konserten börjar

är det smockfullt, med minst ett par hundra personer i publiken. De flesta är gissningsvis en bra bit över femtio, en del reser flera mil för jazzföreningens konserter. Stämningen har en skön klubbkänsla och musiken håller hög klass.

Hur går det till att etablera en sådan här verksamhet på en så liten ort? Hur har man hittat publiken, och hur har man råd med gager, resor och hotell till så kända musiker? Svaret handlar om flera goda samarbeten och en lokal tradition av livemusikarrangemang.

Nicke Johansson berättar att Emmabodas jazzföreningar ingår i ett nätverk av liknande föreningar, bland annat i Västervik, Oskarshamn och Kalmar. På så vis kan man sy ihop en liten turné som gör det lönt för musikerna att komma. Lika viktigt är samarbetet med Länsmusiken i Kalmar län, med producenten Bo Falk som nyckelperson.

– Rent konkret går det i regel till så, att vi letar upp eller får tips om musiker som är aktuella för konserter, berättar Nicke Johansson.

– Vi kollar vilka gager de begär och sedan kontaktar vi Bo, som ordnar med resor och hotellbokningar till musikerna. Länsmusiken lägger ut för kostnaderna, och sedan betalar vi dem, med viss subvention – hur mycket frågar vi inte efter, säger Nicke Johansson och skrattar.

Verksamheten är numera väl inarbetad. Föreningen har regelbunden kontakt med ett femtontal band eller musiker, vilkas managers

ofta hör av sig när det är dags för turné. Jazzföreningens medlemmar jobbar helt ideellt, och samarbetet med Länsmusiken är, menar Nicke Johansson, helt centralt för att det ska fungera.

– Vi har sluppit pappersarbete och administration och utan den hjälpen hade nog ingen velat jobba i föreningen.

Både Länsmusikens chef Kjell Lindström och Bo Falk är på plats i Emmaboda den här kvällen. De bekräftar det goda samarbetet med jazzföreningar i regionen. Utdelningen för att sköta administration, pressmeddelanden och

marknadsföring är stor, organisationen är stabil och konserterna omtyckta.

– Kulturen utanför storstäderna bärs av de här människorna, säger Kjell Lindström.

På scen har Scott Hamilton och Jan Lundgren trio rivit ner applåder med sin version av Jan Johanssons "Blues i oktaver" och det är dags för paus.

Vid bordet intill sitter tre generationer: Maj-Inger tillsammans med dottern Yvette och dotterdottern Jessica. Alla är entusiastiska över jazzkonserterna i Emmaboda.

– Jag tycker här är så mysigt, säger Maj-Inger Nukka, men man hoppas ju att det kommer att ske ett generationsskifte så att konserterna inte dör ut.

Just den här konserten är en present till mormor, som bor några mil bort i Nybro, och dotter och dotterdotter har rest från Stockholm. För dem finns Emmabodas konserter jämte Köpenhamn, Stockholm och andra mer självklara metropoler i sammanhanget.

Det visar sig att jazzen har en längre tradition i Emmaboda än de tio år som Live Jazz Emma

boda har funnits. I samtal med jazzföreningens medlemmar är det ett namn som återkommer: Lars Gullin. Han bidrog till att sätta den lilla orten på jazzkartan.

Kompositören, barytonsaxofonisten och pianisten Lars Gullin bosatte sig i Moshult utanför Emmaboda 1967 tillsammans med sin familj. Historien säger att när tidningen Östra Smålands lokalredaktör fick nys om detta blev han eld och lågor. Han föreslog för Lars Gullin att de skulle starta en jazzklubb.

Resultatet blev klubben S'pozin och en årlig festival som fram till att den lades ner 1985 drog namn som Red Mitchell, Charles Mingus, Queen Ida och många fler till Emmaboda. Publiken uppgick som mest till en bra bit över 3 000 personer. Hela festivaleran skildras i boken "Musik i Emmaboda. Så här var det, 1967–1985" som gavs ut 2007. Bokens grafiske formgivare Carl-Henrik Ottosson var med då. Nu är han med i föreningen Live Jazz. Han berättar om tiden med S'pozin när vi träffas på konserten.

Så småningom inorporerades pop och

rockmusik, och kanske kan man se föreningen Vinterbadarna som arrangerar indiepopinriktade Emmabodafestivalen som ett slags fortsättning på den gamla jazzklubbens verksamhet.

Och 2001 bildades Föreningen Live Jazz Emmaboda, av några entusiaster, som enligt Nicke Johansson just gått i pension och därför hade lite mer tid över. Det fanns också från början en stark önskan från Folkets hus om jazzkonserter i huset. Föreningen har idag runt 200 medlemmar. Ett tecken på att det finns en kontinuitet mellan den gamla jazzföreningen och den nya är att några av de engagerade är desamma. Mailis Gullin, som var gift med Lars till hans död 1976, sitter till exempel längst fram och njuter av Scott Hamiltons saxofon.

Länsmusiken har ett uppdrag att ge människor tillgång till ett brett musikutbud av hög kvalitet. En förutsättning för att musiken ska nå ut i hela landet är att Länsmusiken samarbetar med lokala musikarrangörer.

Skuldsatta i strålkastarljuset

Teater som uppstår i dialog med publiken kan ge spännande resultat. Folkteatern i Gävleborg erbjuder scen och skådespelare – innehållet står personer från en förening för skuldsatta för. Deras erfarenheter och livsöden spelas nu upp i pjäsen "Jag lägger mina räkningar i tvättkorgen".

– **Det här kändes** som andra veckan i ett förhållande. Man vill dit, men det är farligt, säger Tord Wallén. Flera andra nickar igenkännande.

Vi sitter ett femtontal personer i ring och diskuterar en repetition av pjäsen ”Jag lägger mina räkningar i tvättkorgen” på Folkteatern i Gävleborg i centrala Gävle. Det är ungefär två veckor kvar till premiären.

Tord Wallén är en av de deltagare i samtalet som har det gemensamt att de har varit eller är svårt skuldsatta. Det är deras erfarenheter pjäsen handlar om, och detta är ett av de tillfällen då de utvärderar hur teateruppsättningen utvecklats.

Skådespelarna Rolf Berlin och Cecilia Wernesten har spelat upp ett längre utsnitt ur pjäsen, där vi fått följa Anders, en framgångsrik lokalpolitiker som tappar kontrollen över sin konsumtion, och Jessica, en ung kvinna som lånar pengar för att sätta bo och hamnar i ekonomiska problem när pojkvännen lämnar henne. Karaktären Jessica bygger till största delen på en enda persons berättelse, medan Anders är sammansatt av flera personer och deras upplevelser.

Tord Wallén, som själv varit politiskt aktiv, känner igen sig ganska väl i Anders, men en kvinna, som har liknande bakgrund och vill vara anonym, protesterar.

– De som vet vem jag är kan enkelt identifiera mig i det här, och så här gick det inte

till, säger kvinnan, som bland annat vänder sig starkt mot Anders skamlöst obekymrade sätt att låna pengar av sina arbetskamrater.

Det blir en diskussion, som slutar med att regissören Reine Lööf och dramatikern Max Hebert lovar att i samråd med kvinnan modifiera pjäsen, så att den känns mera trovärdig. Efteråt är hon nöjd. Det är nervöst att delta i projektet, men spännande och också upplyftande.

– Att det kommer något positivt ur detta hemska är ju något nytt!, säger kvinnan och skrattar.

Hon kom med i projektet direkt via bekanta på teatern, men för de flesta andra skuldsatta gick kontakten via den ideella föreningen Familjeslantens i Gävle. Hit kan man sedan 1993 vända sig för kostnadsfri ekonomisk rådgivning och för att få hjälp med att få ordning på sina skulder. 2008 fick föreningen pengar från Swedbank till förebyggande verksamhet. För ett drygt år sedan var det fortfarande lite kvar i potten, och idén föddes att teater kunde vara något. Familjeslantens budget- och skuldrådgivare Arne Andersson fick tips via ABF – som stöder Familjeslantens administrativt i projektet – om Folkteatern och Reine Lööf.

Reine Lööf är anställd på Folkteatern fram till nyår 2012 i ett treårigt projekt, där man med stöd från Kulturrådet arbetat med att bredda och fördjupa kontakten med publiken. Från

och med 2012 är tanken att arbetssättet ska integreras i teaterns reguljära verksamhet.

Reine Lööf har erfarenhet av community-teater från bland annat Botkyrka Teater och Dans som han var med och startade 2008. Inom communityteater tar man utgångspunkt i berättelser från en grupp eller en plats. Dramatiker och regissör bearbetar dessa, och i regel är det de som äger historien, alltså amatörer, som själva står på scen och spelar för sin community. Folkteaterns ”Romeo och Julia i Ljusdal”, som hade premiär hösten 2011, byggde till exempel på berättelser från Ljusdal, och spelades där.

Arbetet med ”Jag lägger mina räkningar i tvättkorgen” började med att Familjeslantens förmedlade kontakt mellan tjugo skuldsatta personer och teatern. Provintervjuer och improvisationer följde, och till slut klargjorde sex av de skuldsatta att de var beredda att fortsätta med projektet hela vägen till föreställning. Det har inneburit kontinuerliga diskussioner av manus, och så småningom av repetitionerna.

Hur har det varit, ur de skuldsattas perspektiv? Tord Wallén är mycket nöjd med samarbetet.

– Det har varit en helt ny upplevelse att följa teaterarbetet från grunden och förhandling har verkligen varit förhandling. Vi har haft mycket att säga till om.

Kvinnan som vill vara anonym håller med: – Det här har varit motpolen till tv-programmet Lyxfällan, som ger sken av slarviga människor som struntar i allt. Vi har också fått veta allt successivt under arbetets gång, det har varit öppna kort från teaterns sida.

Arbetsinsatsen har varit stor och krävt mycket engagemang, men det har varit roligt och meningsfullt att bidra till att ”ta bort det fula och skamfyllda” kring skuldsättningspro-

blematiken, som Tord Wallén säger.

Även från teaterns sida är man nöjd, men som communityteater betraktat blev det här projektet lite annorlunda, berättar Reine Lööf.

– Alla har inte velat visa sina ansikten. Det fungerade bäst att arbeta med professionella skådespelare och så har vi några av de skuldsatta med i filmer på videokärmar, där de berättar sina historier.

En annan skillnad mot typisk community-teater är att Familjeslantens haft som önskemål att pjäsen ska spelas på skolor – alltså utanför communityn, som är andra skuldsatta. Efter varje skolföreställning ska Familjeslantens hålla en halvtimmes eftersnack med information om lån och ekonomi, och det är hit pengarna från Swedbank har gått, alltså inte till själva teateruppsättningen.

När vi träffas före repetitionen beskriver Reine Lööf, Max Hebert och Arne Andersson arbetsprocessen som en förhandling mellan konstnärliga krav och pedagogiska, informativa. Ur teaterns synvinkel har det varit centralt att det verkligen blir teater: i sådana här projekt är det särskilt viktigt att text, scenografi, ljussättning med mera håller hög klass. Det handlar också om publiktilltal. Det får inte bli överpedagogiskt.

Arne Anderssons perspektiv är lite annorlunda. Familjeslantens har gått in i projektet för att nå inte minst unga människor med information, och skuldsatta som kanske känner sig ensamma i sin situation och skäms.

– Ibland har Familjeslantens känts liten jämfört teatern. Det är en stor institution och allt går som på räls, berättar Arne Andersson när vi träffas före repetitionen.

Samtidigt understryker han hur bra samarbetet ändå har fungerat, mycket beroende på att de personliga kontakterna har varit bra.

Max Hebert och Reine Lööf håller med. Reine Lööf menar att Folkteatern har fått arbeta nästan som en frigrupp, med flexibilitet och lyhördhet. Samtidigt har teaterinstitutionen varit en styrka, här finns både materiella resurser och en fungerande organisation med personal och så vidare.

Men det har varit viktigt att förmedla att teatern inte äger sanningen och frågorna. Det gör de skuldsatta. Reine Lööf sticker inte under stol med att arbetet ibland har varit krävande.

– Vi arbetar med människor i kris, de dyker inte alltid upp när man står där med riggad filmkamera.

Det har visat sig att det ligger mycket annat bakom en skuldsättning. Flera har alkoholism

i familjen eller befinner sig i en livskris utlöst av exempelvis en skilsmässa. Det är deras berättelser som är navet i uppsättningen, deras livssituation har påverkat arbetet och det har man från teaterns sida fått acceptera.

Värre var det att projektet stod still i ett halvårs tid, på grund av finansieringsproblem. Folkteatern hade stöd från Kulturrådet, men det krävdes ännu en finansör för att det skulle falla ut. Reine Lööf och Max Hebert började känna det som att de utnyttjat de skuldsatta medarbetarna, men så gick Konsumentverket in med ett ekonomiskt bidrag och arbetet kunde återupptas i full fart.

Under repetitions- och diskussionskvällen i början av november är koncentrationen i rummet så intensiv att man nästan kan ta på den. Hur gestaltar man ekonomiska problem och skuldsättning? Förhandling pågår.

Inom communityteatern reflekterar den professionella teatern över samhälle och livsfrågor tillsammans med människor utanför institutionen. Samarbetet lockar nya deltagare och publik som kanske annars inte kommer i kontakt med teater.

SKIT HA

Trådar – en mobil syjunta

Trådar är en turnerande utställning och workshop vars innehåll skapas av deltagarna. Det är också en mötesplats för digital kommunikation och traditionellt hantverk. Över generationsgränser vävs mötesplatser ihop över hela landet.

– Vi försökte länge hitta rätt formuleringar för att beskriva projektet. Skulle vi till exempel kalla det workshop, utställning eller syjunta?

Kristina Lindström beskriver initialfasen i arbetet med projektet Trådar. Det var många samarbetspartners inblandade: Riksutställningar, Studieförbundet Vuxenskolan och deras ungdomsorganisation Vi unga, Bygdegårdarnas Riksförbund och så Kristina Lindström och hennes kollega Åsa Ståhl.

De sistnämnda är doktorander i interaktionsdesign respektive medie- och kommunikationsvetenskap vid Malmö högskola, och det var de som tog initiativet. Deras idé var en turnerande workshop där deltagarna skulle brodera autentiska sms från sina egna mobiltelefoner, antingen för hand eller på en broderisymaskin. Mötet mellan den snabba, flyktiga mobilkommunikationen och det långsamma handarbetet med sitt beständiga resultat skulle generera reflektion och samtal. Syjuntan som form, där man sitter och handarbetar tillsammans, var också spännande.

Riksutställningar nappade på idén, och

snabbt knöts de andra organisationerna till projektet. Bygdegårdarnas Riksförbund och Vuxenskolan har garanterat det rent praktiska genomförandet. De har bokat lokaler och engagerat workshopledare runt om i landet.

Riksutställningar har stått för projektets materiella form. De har byggt själva utställningen, skapat inspirationsmaterial, ordnat packlådor med mera. Dessutom har de stått för marknadsföringsmaterial och en hemsida som är en levande del av projektet. Riksutställningar har formellt varit projektledare. Åsa Ståhl och Kristina Lindström har hållit i endagskurser för workshopledare, oftast tillsammans med representanter för Riksutställningar och Vi unga, medan Vuxenskolan stått för ledarnas lön under själva syjuntan.

Trådar har nu turnerat på bygdegårdar i hela landet sedan 2009, och ska fortsätta under 2012. Processen fram till turnén tog mycket tid och arbete. Aktörerna hade olika språkbruk och var vana vid ganska skilda arbetsätt. Det gällde de centrala arrangörerna likaväl som de lokala.

A middle-aged man with grey hair, glasses, and a mustache is smiling warmly. He is wearing a dark jacket and holding a light-colored paper bag with both hands. The bag has a decorative, frayed top edge. Printed on the bag is a message in Swedish. The background is a softly lit indoor space with a circular light fixture visible in the upper left.

HEJ MAMMA,
ÄLSKAR DIG BLIR
DET NÅGRA
SEMLOR I MORGON
=)?

– Alla som varit inblandade i samarbetet har haft olika agendor, och det har varit en insikt att man inte måste ha samma för att det ska fungera, säger Kristina Lindström.

– För vissa har det handlat om besöks-siffror, för andra om att värva medlemmar, för några att utveckla nya utställningsformer, för mig och Åsa Ståhl är det ju ett konstprojekt som vi ska skriva avhandlingar om.

Studieförbundet Vuxenskolan och Bygdegårdarnas Riksförbund hade erfarenhet av att arbeta tillsammans, men det gnisslade lite i mötet med Riksställningars administrativa apparat. Deras standarddokument var inte utformade för den här sortens samarbeten. En formulering som ”Riksställningar äger alla immateriella rättigheter” mötte kritik från Åsa Ståhl och Kristina Lindström, som inte ville hindra att projektet fick utlöpare och utvecklades. Bygdegårdarnas Riksförbund hade också problem med kontrakten, men ur ett annat perspektiv, berättar Stefan Löfgren som är kulturkonsulent på förbundet.

– Vi brukar inte skriva bindande juridiska kontrakt med varje lokal aktör, utan avtala muntligt hur vi ska göra vid olika arrangemang. Skrivna kontrakt kan verka avskräckande. Vi fick lösa det genom att institutionerna skrev kontrakt sinsemellan istället.

Också Eva Hennevelt, projekt- och verk-

samhetsutvecklare på Studieförbundet Vuxenskolan beskriver kontraktutformningen som lite av en kulturkrock. Riksställningars mallar var gjorda ur ett myndighetsperspektiv, men efter en del omformuleringar så föll detaljerna på plats. Och samarbetet med Riksställningar tycker hon har varit spännande.

– Vuxenskolas styrka är att arrangera, plus den pedagogiska delen, medan Riksställningar har en enorm kompetens när det gäller att bygga utställningar, att presentera projektets innehåll och när det gäller marknadsföring. De har varit oerhört kreativa och proffsiga.

När Trådar besöker Landskrona museum i månadsskiftet oktober–november ser det onekligen proffsigt och lockande ut. I museets kafé står ett långbord med en vindlande broderad duk, en symaskin och några pärmar. På duken har tidigare workshopdeltagare lämnat spår: ”Hemgården, Öland, juni 2011” står det till exempel, och ”Jag vet inte vart jag är på väg så det är bäst att skynda sig”. I pärmarna finns inspirationsmaterial om bland annat handarbete, och i en låda på golvet ligger skänkta tygstycken med broderade sms.

Just den här dagen blir det dock inte någon workshop. Museet har valt att göra ett drop-in-arrangemang, där man på andra turnéplatser i regel har krävt föransökan. Resultatet är att

EN LÄNE MÄSTE

det tittar förbi några som ända tänkt fika. Kristina Lindström bekräftar att Trådar har varit väldigt olika på olika platser. Tanken är förstås att nå ut och locka deltagare, men perspektivmässigt har projektet fått variera en del.

– I Östersund blev Trådar till exempel en del av ett separatistiskt projekt, ”Konst för tjejer”, som ungdomshuset drev. Och på ett annat ställe kunde workshopen användas på skolan, som avstamp för en diskussion om mobilförbud i klassrummen.

Deltagarna har varit en majoritet kvinnor, åldern har varit blandad, både äldre och unga. Kristina Lindström tycker det är bra att de lokala aktörerna har haft olika ingångar, och hon menar att det till slut också fungerade bra

att även arrangörerna kom in i projektet från olika håll.

Ett större problem, som alla samarbetspartners återkommer till, var att det var svårt att förklara för de lokala arrangörerna på bygdegårdarna vad Trådar egentligen var för något. Det är ju inte en vanlig syjunta, och många har undrat över meningen med projektet. Riksutställningar och Bygdegårdarnas Riksförbund ordnade en informationsturné som var betydelsefull.

– Det har varit viktigt att hitta eldsjälar och att peppa och inspirera människor lokalt, framhåller Lisa Lundström, som är projektledare på Riksutställningar och som också haft turné- och utbildningsansvar.

RESA

FIÅTTA

TID

Det har också varit centralt att de lokala aktörerna – arrangörerna – har känt sig förankrade i projektet, att de har fått göra det till sitt. Det har krävt personliga kontakter och mycket närvaro på de aktuella orterna.

– Planeringsmöten med lokala arrangörer har tagit mycket tid, säger Eva Hennevelt på Vuxenskolan.

– En insikt har varit att det är svårt att genomföra Trådar från riksnivå, en annan är att det kan vara bra att stanna lite längre i varje region.

Så blir det också framöver. Från januari 2012 tar Vuxenskolan över turnéansvaret från Riksutställningar. Planen är att besöka tre–fyra platser, att jämföra med över tjugo i år.

Parterna som samarbetat kring Trådar har haft utvärderingsdagar, och de är överens om att projektet har varit lyckat. Det har tagit mycket tid, men det har varit av stort värde för de inblandade. Att samverka så brett har varit lärorikt. Också från många av de orter som Trådar besökt kommer positiv respons. Några vill gärna att de kommer igen.

I Trådar kan besökare brodera sms för hand med en omprogrammerad symaskin. Trådar väcker frågor kring demokrati, kommunikation och vårt sätt att uttrycka oss. I projektet samarbetar Förbundet Vi unga, Bygdegårdarnas Riksförbund, Studieförbundet Vuxenskolan, Malmö högskola samt Riksutställningar.

Ljuv musik i Hammarkullen

Mötet mellan kulturinstitutioner, barn och vuxna – inom eller utanför skolan – kan locka fram oanade krafter. Orkesterskolan El Sistema har på kort tid skapat en naturlig koppling mellan förorten Hammarkullen och Konserthuset på Götaplatsen.

”Ta med frukt, godis och sötsaker nej tack!” står det på en skylt i kapprummet.

Något nyttigt blodsockerhöjande kan nog behövas för de barn på Hammarkullsskolan i Angered, Göteborg, som får musiklektioner hela eftermiddagarna efter skoltid. Antingen tre eller fem gånger i veckan övar de. De får individuell undervisning i det instrument de valt, men framför allt spelar de tillsammans i grupp.

– I skolan har de lärt sig att vara individer. Det kan vara ett efterkrigsfenomen, att man har en rädsla för den starka gruppen. Men här är det gruppen som står i fokus, utan avkall på kvaliteten, berättar Johanna Eriesson när vi träffas på hennes kontorsrum.

Hon är processledare i projektet El Sistema, där barn spelar klassisk musik i samarbete med Göteborgs Symfoniker. Det hela började i maj 2009, med att symfonikerna besökte Hammarkullsskolan och gav konsert.

Efteråt samtalande Camilla Sarnér, då rektor för Angereds kulturskola, med chefsdirigenten Gustavo Dudamel om metoder för att arbeta i socialt utsatta områden som Hammarkullen. ”Let’s make a project together”, sa han och därmed var bollen i rullning.

Gustavo Dudamel kommer från Venezuela, där El Sistema har utarbetats. Det är en statlig stiftelse som undervisar 250 000 barn, många från fattiga förhållanden. Det var efter den venezuelanska modellen man började arbeta i Göteborg – och sedan starten har det gått fort. Verksamheten kom igång för ett och ett halvt år sedan och idag deltar 450 barn, varav 220 i Angered, i El Sistema-undervisning i fyra stadsdelar i Göteborg.

De minsta går i förskolan där undervisningen liksom på fritidshemmen integreras. Skolbarn deltar upp till 16-årsåldern och får undervisning efter skoltid. Kapacitet finns att ta emot barn och ungdomar från fyra till nitton år.

I hela Göteborg arbetar trettioalet pedagoger inom El Sistema, varav hälften är nyanställda och hälften kommer från Kulturskolan.

Förutom själva undervisningen kommer Göteborgs Symfoniker på besök en gång i månaden, och barnen får också besöka Konsert-
huset. I januari 2012 äger den första gemensamma konserten rum, där 450 El Sistema-barn ska spela tillsammans med de professionella musikerna i symfonikerna.

Intresset har varit enormt från början.

– Vi har haft besök varje vecka sedan starten, av rektorer, skolpersonal och media från hela landet, berättar Johanna Ericsson.

Många vill starta liknande verksamhet på andra håll. I Göteborg har man redan expanderat till bland annat Hisingen och fler områden är aktuella.

Det är lätt att förstå entusiasmen. Att sitta med i 8–10-åringarnas stråkgrupp och lyssna är en upplevelse. Ett tjugotal barn hanterar vant cello och violin, uppmärksamma på varandras stämmor. När pedagogerna säger att det är

dags att packa ihop protesterar barnen, – ”kan vi inte spela en till bara?”

Tioåriga violinisten Sara berättar glatt efteråt om hur Gustavo Dudamel kom till Hammarkullen och allt började. Hon kan sin El Sistema-historia och visar oss till matsalen där det är Vänsday idag, vilket betyder knytkalas med föräldrar.

– Syftet med El Sistema är ju integrativt, säger Johanna Ericsson, och framhåller att föräldrarnas medverkan är en central del av verksamheten.

– Det finns en efterfrågan på att föräldrarna ska involveras ännu mer, till exempel genom

kurser och dialog mellan olika nationaliteter. Vi ser att föräldrarna umgås på ett nytt sätt med barnen genom El Sistema.

Att barn, föräldrar och pedagoger träffas varje onsdag är alltså viktigt. Det är ganska fullt i matsalen denna Vänsday, men enligt Johanna Ericsson har det kommit färre än vanligt. Förklaringen är att det samtidigt pågår en demonstration mot nedläggningen av en skola.

Shahrokh, som inte vill ha sitt efternamn med här, har sin son och sin dotter i El Sistema. Han är väldigt nöjd med hur barnen, förutom att de lär sig att spela, tränas i samarbete. När El Sistema arrangerade ett sommarläger ute vid kusten var han med.

– Det var jätteroligt att lära känna de andra föräldrarna. Vi kommer ju från olika kulturer så det var väldigt givande.

I matsalen stimmar barnen runt och föräldrarna umgås med varandra och lärarna. Sedan blir det en liten konsert med stråk- och blåsgruppen. Ett par småsyskon i publiken dansar.

Många, både föräldrar och pedagoger, nämner just föräldrarnas aktiva medverkan som en stor skillnad mot den musikundervisning som sker inom den vanliga kulturskolan.

Theresa Hedborg är musikpedagog på tre förskolor i Angered, och har arbetat efter El Sistema-modellen sedan projektet startades.

– Det här är mer på riktigt. Man börjar tidigt och barnen kommer att kunna träffa samma lärare tills de är nitton år, säger hon. Och så öppnar vi dörrarna för föräldrarna, som är med på Vänsday, konserter och läger. Det blir en helt annan gemenskap, vi känner varandra och är som en liten by.

Många i Hammarkullen har en bakgrund utanför Sveriges gränser. Alla har inte varit länge i Sverige och är inte så säkra i svenskan. För att säkert nå ut översatte El Sistema information till de sju största språken i området, när man i inledningsfasen gjorde en turnévecka i skolorna med föräldramöten.

Gensvaret var stort, men en del föräldrar uttryckte också misstänksamhet. Johanna Ericsson berättar att det finns en projekttrötthet i områden som Hammarkullen. Man är luttrad efter otaliga mångkulturprojekt som startats och sedan lagts ner och vill inte engagera sig i vad som helst. Här, menar Johanna Ericsson, finns ett orosmoment när det gäller ekonomin.

– Formellt är det ett utvecklingsstöd vi får från kommunen, det vill säga det är inte löpande. Men hade vi kommunicerat att finansieringen är osäker så hade nog inga barn kommit.

Trots osäkerheten i finansieringen understryker Johanna Ericsson att det finns stabilitet i själva samarbetet och organisationen.

– Det är tryggt med bra samarbetspartners. Det är enkelt att arbeta tillsammans med symfonikerna och Kultur- och fritidssektorn.

Helena Wessman, som är VD för Göteborgs Symfoniker, uttrycker liknande känslor, och framhåller hur viktigt det är att verksamheten blir långsiktig.

– Sådant här måste få hålla på i minst fem år åtminstone, annars orsakar vi större skada än om vi aldrig hade startat.

Som institution har man ett ansvar, menar Helena Wessman.

– Jag ser detta som en del i vår ordinarie verksamhet, ur mitt perspektiv kommer vi alltid att vara med.

I och med att El Sistema växer snabbt i Göteborg, ökar trycket på symfonikerna. När de ska besöka fler skolor gäller det att hitta arbetsformer så att musiker och barn ändå lär känna varandra. Barnen måste också komma till konserthuset tillräckligt ofta för att känna sig hemma. Detta blir nästa utmaning.

Intrycket hon har från musikerna i symfoniorkestern är att de är väldigt positiva.

– Efter att ha varit med på en Vänsday är de ofta väldigt tagna. Sammanhanget är ju helt enormt.

Det stora intresset kräver information och utbildning. Samarbetspartnerna arrangerar konferenser om El Sistema tillsammans, riktade till pedagoger i hela Norden. Grundtanken är att använda musiken som verktyg för social och mänsklig utveckling. Om sedan resultatet dessutom blir att det föds en och annan professionell musiker är det en bonus.

El Sistema är en metod och en orkesterskola som har fått genomslag i Göteborgsregionen. Barnen kommer tidigt i kontakt med professionella musiker.

Föräldrarnas och lärarnas engagemang är en förutsättning. El Sistema samarbetar med Göteborgs Symfoniker, kulturskolan, skolan samt barn och vuxna i Hammarkullen.

Exempel på samverkan mellan kulturinstitutioner och det civila samhället

Del 2

Moderna medier

Ungas engagemang

Volontärverksamhet

Hembygdsrörelsen

Moderna medier

Digital teknik kan skapa mötesplatser, debattforum och samla och sprida information på ett helt nytt sätt. Tekniken är ett verktyg som underlättar samarbeten mellan institutioner och civila samhället – i hela landet och även internationellt.

Platsr och digital storytelling

Under 2011 har Riksantikvarieämbetet i samverkan med hembygdsrörelsen, arbetslivsmuseer och berättargrupper anordnat workshops med syftet att utveckla och sprida kunskaper om lättanvända verktyg för personligt berättande i ord och bild på webben, så kallad digital storytelling. Resultaten från dessa har publicerats på webbplatsen www.platsr.se.

Alla människor bär på historier. Att berätta och dela historier med andra är en förutsättning för kulturarv, och en del av att vara människa. Genom berättelser sätter vi oss själva och omvärlden i ett större sammanhang. Det är detta som kulturarv handlar om; att genom berättelser – och byggnader, föremål och miljöer knutna till dessa – försöka förstå sig själv, andra och omvärlden. Det är därför viktigt att alla får vara med i berättandet och att alla får göra sin röst hörd.

Ett samarbete med stiftelsen Berättarministeriet har etablerats i syfte att engagera barn och unga i deras personliga berättande genom digitala verktyg. Under 2012 ska Riksantikvarieämbetet tillsammans med Berättarministeriet anordna en tidsresa och en skivrarverkstad för låg- eller mellanstadieelever i Södertälje på temat vikingatiden. Resultatet kommer att presenteras på Platsr.

Scenkonstportalen – en digital mötesplats

Det civila samhället – lokala arrangörer, teaterföreningar, bygdegårdar, Folkets Hus och Parker med flera – och kulturinstitutionerna kan samverka i processer för att åstadkomma gemensamma lösningar. Riksteaterns nya satsning Scenkonstportalen är ett exempel på ett sådant samarbete. Det är en webbportal som ska förenkla och effektivisera förmedlingen och arrangemang av scenkonst. Här ska alla turnerande professionella scenkonstutövers produktioner, inklusive Riksteaterns egna produktioner, kunna möta arrangörer i hela landet för bokning och dialog gällande scenkonst och arrangörskap.

Den digitala mötesplatsen är tänkt att samordna och göra hela Sveriges turnerande scenkonstutbud tillgängligt och möjliga arrangörer lätta att nå.

Scenkonstportalen ska minska regional inlåsning och underlätta för lokala arrangörer att hitta ny scenkonst och för turnerande scenkonstutövare att nå en större publik och fler arrangörer. Den är också en faktabank och ett forum för påverkan, debatt, kontakt och inflytande. Förmedlingsportalen kan också underlätta samverkan och samarbete som resurssamlar och leder till mer turnerande scenkonst i hela landet. För att skapa ett inflytande och en samverkan behövs öppna digitala infrastrukturer som kan upprätthålla dialog.

Professionella utövare och producenter som har en turnerande verksamhet kan registrera sig på www.scenkonstportalen.se. Deras utbud blir då synligt för i dagsläget 236 Riksteaterföreningar, 46 anslutna organisationer, 1 400 bygdegårdar, 658 Folkets Hus och Parker samt 290 kommuner. Det ger upphov till många möten och samverkansmöjligheter.

Ungas engagemang

Flera undersökningar visar att människors engagemang i civilsamhällets verksamheter ligger kvar på en oförändrat hög nivå. Däremot föredrar yngre människor idag någon typ av informell organisering framför den traditionella föreningen.

Det är svårt att ge en entydig bild av ungas kulturutövande. Men att kulturutövande generellt är en vanligt förekommande fritidsaktivitet är helt klart. 68 procent av unga i åldrarna 13–25 år har varit aktiva inom minst en klassisk konstform – bild, musik, skrivande, dans eller teater – under 2010. Bland konstformerna är bildskapande mest populärt, följt av musik och skrivande. Läger man till slöjd och hantverk, övriga former av kulturutövande som lajv och nycirkus samt kulturutövande via Internet till de klassiska konstformerna har hela 91 procent av de unga mellan 13 och 35 år varit kulturaktiva under det aktuella året. En stor del av kulturutövandet äger rum i hemmet, men en betydande del försiggår även på arenor med anknytning till civilsamhället.¹¹

KulturUngdom

KulturUngdom började som en paraplyorganisation, främst som stöd för musiklivet på 1990-talet. Då ingick KulturUngdom Väst (då MusikUngdom Väst) som en del av Västra Götalandsregionens kulturverksamhet, men knoppades så småningom av för att bli en egen organisation i föreningsform, dock fortfarande knuten till den regionala strukturen. De blev en stödförening till föreningslivet. Verksamheten breddades till andra konstformer som målgruppen – ungdomar mellan 13 och 30 år – frågade efter.

KulturUngdom visar att den gamla föreningsformen fortfarande fungerar bra. Även om många verksamheter bland ungdomar idag börjar som mer löst organiserade, landar de inte sällan i en förening. Fördelarna är flera. Det är lättare att söka pengar och föreningen borgar för långsiktighet. Den idé kring vilken man samlats har bättre förutsättningar att växa och utvecklas över tid i en förening än i ett löst nätverk.

– Vi känner igen oss i problematiken hos de föreningar vi ska stödja, säger verksamhetsledaren Sanna Eskilsson. Men visst finns det risk för att vi betraktas som en del av etablissemang.

Att KulturUngdom själva är organiserad som en ideell förening, samtidigt som man är en del av Västra Götalandsregionens struktur, har både för- och nackdelar.

Men kanske är det i just den mellanställningen, som en förbindelse-länk mellan institutionerna och föreningslivet, som Kultur-Ungdom gör störst nytta. Man har nästan samma funktion som de regionala konsulenter som finns inom kulturområdet på många håll i landet.

KulturUngdom arbetar med många olika typer av projekt. Spännvidden är stor, från ett jätteprojekt som Utopia, som handlar om tillgänglighet till kulturskapande för alla människor, till att stödja en förening med ett par tusenlappar i ett kritiskt läge.

Samarbeten mellan föreningsliv och institutioner är inte särskilt vanliga, berättar Sanna Eskilsson. Bland annat beror det på institutionernas långa planeringstid.

– Det tålmodet har inte föreningslivet, där vill man utveckla sina idéer snabbt!

Över huvud taget är föreningslivet otroligt viktigt för att fånga upp engagemanget hos människor och ge utrymme för idealism och skaparkraft, säger kommunikator Andreas Sollén.

– Det har ett egenvärde som vi måste stödja för dess egen skull. Föreningslivet kan vara ett starkt stöd för alla som vill skapa konst; plötsligt hittar man ett sammanhang där man känner sig hemma och där de egna idéerna kan utvecklas.

11 När var hur – om ungas kultur. Rapport från Ungdomsstyrelsen 2011:1.

Volontärverksamhet

Volontärverksamhet inom kulturlivet brukar föra tankarna till de anglo-amerikanska länderna. Särskilt i USA är detta en del av vardagen för de flesta människor och institutioner. Stora delar av det amerikanska kulturlivet bärs upp av frivilligarbete och den höga graden av idealitet skapar ofta bra kontaktytor mellan institutionerna och befolkningen. I Sverige är volontärverksamheten främst utbredd inom den sociala sektorn, internationellt arbete och inom idrott.¹² Volontärverksamhet förekommer också inom kulturområdet, men inte i någon större omfattning.

Flera undersökningar visar att det ideella engagemanget i Sverige är stort. Många människor vill arbeta frivilligt för att utveckla sig själva och för att göra nytta för andra. Att vara volontär är ett sätt att förverkliga dessa ambitioner. Samtidigt finns det problem och frågetecken kring volontärverksamheten, speciellt inom kultursektorn. Finns det risk för att volontärerna ersätter professionell, avlönad personal? Är det rimligt att ett relativt stort museum eller en konsthall låter stora delar av sin verksamhet vila på frivilligt arbete?

Röda Sten kulturförening

Den typ av volontärverksamhet som bedrivs vid Röda Sten konsthall är ännu inte särskilt vanlig inom kulturlivet. Volontärerna ger ett mervärde åt Röda Sten konsthalls verksamhet. De erbjuds att ingå i ett kulturellt och socialt sammanhang med möjlighet att knyta nya kontakter. Genom tillfälliga eller kontinuerliga uppdrag får volontären insyn i kulturverksamhet på ett objektiva plan.

Röda Sten konsthall, en av landets mest uppmärksammade och betydelsefulla utställningshallar för samtida konst, ligger i en gammal industribyggnad alldeles under Älvsborgsbrons södra fäste, i stadsdelen Majorna i Göteborg. I husets fem utställningsrum pågår program och utställningar året om och verksamhetens internationella inriktning har skapat uppmärksamhet långt utanför Västsverige. Sedan 2006 har Röda Sten konsthall varit huvudman och arena för Göteborgs Internationella Konstbiennial.

Konsthallen drivs av den ideella Röda Sten kulturförening. Den är till sin natur en alldeles vanlig kulturförening, visserligen med över tusen medlemmar, vilket får anses som mycket i sammanhanget. Föreningen bildades i mitten av 1990-talet, har styrelse och ett medlemsutskott och förvaltar den gamla panncentralen, som ägs av Göteborgs stad. Kulturrådet, Västra Götalandsregionen och Göteborgs kommun står för den ekonomiska basen. Resten av intäkterna kommer från olika samarbetsavtal med företag och organisationer samt genom medlems- och entréavgifter.

Utställningsverksamhet och daglig drift sköts av anställda, men liksom

hos andra föreningar spelar medlemmarnas egna insatser stor roll. Därutöver finns volontärer.

På Röda Sten konsthall är man mycket noga med att understryka att volontärverksamheten inte handlar om billig, frivillig arbetskraft. Tvärtom. Ska volontärverksamheten fungera krävs att man lägger ned både tid och pengar. Då kan det bli något som är till nytta och glädje både för institutionen och för den enskilde.

Volontären som är knuten till Röda Sten konsthalls vanliga verksamhet är i regel kvinna och runt 60. Hon vill helst vara publikvärd och är konstintresserad, ett intresse hon nu har möjlighet att utveckla genom de seminarier och föreläsningar i anslutning till utställningarna som volontärerna kan ta del av. Röda Sten konsthalls volontär har förmodligen rekryterats i samband med någon av de konstresor som de befintliga volontärerna arrangerar regelbundet. För konsthallen kan varje ny volontär betyda ännu en god ambassadör för verksamheten.

Det finns en annan typ av volontärer som skiljer sig ganska mycket från den som beskrivits. De yngre volontärer, mellan 20 och 30 år gamla, som Röda Sten konsthall rekryterade till Göteborgs Internationella Konstbiennial, såg sina insatser främst som ett sätt att få kontakter inom området, att stärka sitt CV. Här handlade det om att dels skaffa sig egen erfarenhet av arbetet inom ett konstområde, dels att etablera sig i ett sammanhang där man så småningom skulle kunna tänka sig att arbeta. De yngre antar gärna engångsuppdrag i nya sammanhang, till skillnad från många av de äldre som föredrar att sköta det kontinuerliga arbetet i konsthallens entré. De vill också utföra andra arbetsuppgifter än de äldre volontärerna. När biennalen skulle genomföra ett av sina konstprojekt behövdes trafikvakter som iförda reflexvästar med flaggor skulle dirigera både trafik och projektdeltagare. Det var inget som lockade de äldre. De yngre, däremot, ställde gärna upp.

Konsthallen har planer på att utarbeta metoder för att mäta vad verksamheten vinner på att arbeta med volontärer. I framtiden vill Röda Sten konsthall utveckla volontärverksamheten, framför allt genom att öka volontärernas delaktighet inom föreningen och göra olika former av fortbildningar ännu mer attraktiva. För på sikt har man allt att vinna på en sådan utveckling. En ännu högre kompetens hos volontärerna kommer konsthallens besökare till del och ökar förhoppningsvis tillströmningen till konsthallen.

12 Volontärbyrån förmedlar kontakter mellan volontärer och ideella organisationer. Byrån sammanställer också viss statistik över volontärverksamhet.

Hembygdsrörelsen

Hembygdsrörelsen är med sina 1 950 hembygdsföreningar och 450 000 medlemmar en stor kraft inom den civila sektorn. Den är till sin natur lokal och verkar i en lokal miljö och det är där deras samverkanspartners finns. Nu hoppas man att regionala initiativ kan bidra till att rörelsen blir synlig på ett helt annat sätt än tidigare.

– Kultursamverkansmodellen kan på sikt ge hembygdsrörelsen en möjlighet att ta plats i den regionala och lokala kulturpolitiken, tror generalsekreteraren i Sveriges Hembygdsförbund Jan Nordwall.

– Men det kommer att ta tid!

Till att börja med handlar det om att starta en process där de ideella krafterna inom kulturområdet kan samverka med kulturinstitutionerna på jämbördig nivå.

När Jan Nordwall beskriver Hembygdsförbundets uppbyggnad, ger han en bild av en ganska typiskt svensk organisationsmodell som finns hos många ideella rörelser; lokalföreningar som i hög grad lever sitt eget liv med ett brinnande engagemang för sina hjärtefrågor men med ett begränsat synfält. Riksorganisationen som försöker driva sina frågor, vilket inte alltid är så lätt i en rörelse som ibland är starkt hierarkiskt uppbyggd och van att gå sina egna vägar.

Han uttrycker också en viss oro för att vissa landsting och regioner utvecklat system med verksamhetsuppdrag där mottagaren förbinder sig att utföra en viss verksamhet för att få offentligt stöd. Det är samma oro som regeringen ger uttryck för i propositionen En politik för det civila samhället, där man varnar för alltför villkorade bidragsbestämmelser. Visst finns det risk för detta, tror Jan Nordwall. Civilsamhällets organisatoriska frihet är inte förhandlingsbar, inte ens inom ramen för kultursamverkansmodellen.

Trots detta menar Jan Nordwall att hembygdsrörelsen kommer att breddas och få en mer aktiv samhällsroll i framtiden. Kontakter och samverkan med de centrala myndigheterna fungerar bra idag. Den stora utmaningen, men också den stora möjligheten, tror han, blir regional. Kultursamverkansmodellen kan på sikt ge hela civilsamhället ökad styrka men då krävs bland annat att alla parter behandlar varandra som likvärdiga.

Det civila samhället i siffror

I samband med propositionsarbetet En politik för det civila samhället fick Statistiska centralbyrån (SCB) i uppdrag att sammanställa statistik om det civila samhället. SCB:s statistik visar att det 2009 fanns drygt 211 000 icke vinstdrivande organisationer registrerade i landet. De flesta av dessa hade dock ingen ekonomisk omslutning att tala om. Antalet ekonomiskt aktiva organisationer fastställdes till drygt 50 000. Det är dessa som SCB:s siffror bygger på. Hela undersökningen presenteras i rapporten Det civila samhället – ett regeringsuppdrag med undersökningar från Statistiska centralbyrån (SCB 2011). Här görs endast ett par korta nedslag.

Organisationers ekonomi

Den vanligaste verksamheten var rekreation, idrott och kultur som utgjorde nästan två femtedelar av de undersökta organisationerna. De totala intäkterna hos dessa uppgick till 124 miljarder kronor, varav den största delen utgjordes av mottagna bidrag, gåvor, transfereringar och liknande (25 procent).

Det mesta av civilsamhällets intäkter drar organisationerna själva in i form av i huvudsak medlemsavgifter men också genom försäljning av olika slag samt entréintäkter. Knappt 30 procent utgörs av bidrag från stat och kommun medan resten är gåvor och donationer.¹³

Antalet anställda

Antalet heltidsanställda inom de undersökta organisationerna uppgick till knappt 61 000 personer medan antalet ideellt arbetande personer var drygt 934 000. Värdet av det ideella arbetet inom hela det undersökta området uppskattas till motsvarande 114 000 heltidsarbetande personer.

Aktiva medlemmar

Drygt 6 miljoner av Sveriges vuxna befolkning är medlem i en eller flera föreningar.¹⁴ De flesta är med i en fackförening eller företagarorganisation. Av dessa deltar 2,7 miljoner aktivt i minst en föreningsverksamhet. Män deltar i högre grad än kvinnor. Störst andel aktiva medlemmar återfinns inom kulturföreningar.

Det finns inga belägg för att engagemanget hos människor har minskat på senare år. Under 2009 utförde knappt hälften av Sveriges befolkning fri-villiga arbetsinsatser, vilket är högt vid en internationell jämförelse. Bara USA, Norge och Holland når upp till motsvarande tal. Inom frivillig-

arbetet dominerar idrotten (20 procent), därefter kommer insatser med social inriktning (15 procent), föreningar för boende (7 procent) och religion (6 procent). På femte plats kommer insatser för kultur (5 procent).

Vad är det ideella arbetet värt?

Det finns olika sätt att beräkna vad det ideella arbetet är värt för samhället i stort. Volontärbyrån, som i tio år förmedlat kontakter mellan volontärer och olika ideella organisationer, gör varje år en undersökning om vad volontärarbetet betyder för den enskilde. Där visar det sig bland annat att de frivilliga insatserna bidrar till en ökad livskvalitet och bättre folkhälsa.

I Volontärbyråns undersökning framgår att 74 procent av de svarande känner sig behövda och nyttiga, 64 procent har roligt, 64 procent får ny kunskap och kompetens, 55 procent lär känna nya människor och 48 procent mår bättre som människa.¹⁵

Men det är också intressant att försöka värdera civilsamhällets insatser i pengar. I rapporten *Den ideella sektorn*, organisationerna i det civila samhället av Filip Wikström och Tommy Larsson (2002) uppskattas värdet av de ideellt producerade tjänsterna till 150 miljarder kronor per år. Regeringens proposition *En politik för det civila samhället*, som kom 2009, beräknade det sammanlagda värdet av 400 000 heltidstjänster inom den civila sektorn till drygt 90 miljarder kronor. Inom EU värderar man varje ideellt arbetad timme till 176 kronor.

¹³ Uppgifterna avser år 1992.

¹⁴ Undersökningarna av levnadsförhållanden (ULF) 2008–09.

¹⁵ Volontärbarometern 2011, Volontärbyrån.

Statens stöd till det civila samhället

Mångfald av bidrag

Den stora mängden bidragsformer som förmedlas av en rad olika myndigheter under olika departement gör att den statliga bidragsfördelningen inom civilsamhället är svåröverskådlig. Under våren 2011 genomfördes den första breda årliga uppföljningen i regeringskansliet av politiken för det civila samhället. Uppföljningen visar bland annat att under 2010 fördelades cirka 10,7 miljarder kronor i statligt stöd till det civila samhällets organisationer. Drygt 80 procent av bidragsmedlen gick till organisations- och verksamhetsbidrag.

I regeringens proposition En politik för det civila samhället föreslås delvis nya principer för styrningen av de statliga bidragen till det civila samhällets organisationer. Några av dem är särskilt intressanta i detta sammanhang, till exempel att bidragsnivåerna bör följas upp mera regelbundet för att man ska se till att andelen generella bidrag ökar i förhållande till mera detaljstyrda bidrag och att bedömningen av resultat och effekter ska göras med undantag för organisationsbidrag, där mera övergripande utvärderingar i stället bör genomföras.

I regeringens proposition uttrycks således en ambition att de generella bidragen ska öka på bekostnad av mer detaljstyrda bidrag. Man konstaterar att det från 1990-talet och framåt skett en tydlig tyngdpunktsförskjutning från röst till service.

”Utvecklingen gör sammantaget att det är angeläget att bevaka att det civila samhällets organisationer inte blir successivt allt mera styrda av kortsiktig finansiering och detaljerade bidragsvillkor, såsom av projektbidrag, på bekostnad av organisationsbidragen.”¹⁶

Riksantikvarieämbetet

Riksantikvarieämbetet har regeringens uppdrag att vara pådrivande och samlande i kulturarvsarbetet och verka för att kulturarvet bevaras, brukas och utvecklas på bästa sätt. Riksantikvarieämbetet har också ett ansvar för att utveckla diskussionen om begreppet kulturarv och hur det kopplas till frågor om demokrati och makt, tillhörighet och utanförskap, samt hur det kan ge perspektiv på nuet och framtiden. Det handlar om att skapa förutsättningar för civilsamhället att få tillgång till och att kunna engagera sig i kulturarvsfrågor av olika slag på sina egna villkor.

¹⁶ En politik för det civila samhället, Prop. 2009/10:55.

Årligen fördelas 4,5 miljoner kronor i bidrag till ideella organisationer inom kulturmiljöområdet. På så sätt möjliggörs för ideella organisationer att bidra till att de nationella kulturpolitiska målen nås genom frivilliga insatser. Riksantikvarieämbetet fördelar dessutom årligen 6 miljoner kronor till ett 60-tal olika projekt som bedrivs av arbetslivsmuseer. Det finns ungefär 1 400 arbetslivsmuseer spridda över hela landet. Ungefär 15 000 människor är engagerade i dem. De besöks av cirka 12,5 miljoner varje år.

Sedan många år har Riksantikvarieämbetet arbetat med projekt och verksamheter som involverar civilsamhället. Inom ramen för projektet Agenda kulturarv som drevs tillsammans med läns museerna, fördes frågan om hur föreningsliv och enskilda kunde bli mer delaktiga i kulturmiljöarbetet. Ytterligare exempel på liknande projekt är Skog & Historia, Hus med historia, Industrisamhällets kulturarv, Storstadssatsningen, Det moderna samhällets kulturarv samt Hållbar stadsutveckling. Närmare information om projekten finns på Riksantikvarieämbetets webbplats.

Merparten av kulturarvet tas emellertid inte omhand av Riksantikvarieämbetet eller andra antikvariska institutioner utan genom det civila samhället. Majoriteten av alla byggnadsminnen ägs av privatpersoner eller föreningar och kyrkorna ägs av församlingarna som engagerar församlingsmedlemmar lokalt. Riksantikvarieämbetet skapar förutsättningar för de som förvaltar ett fysiskt kulturarv genom kunskapsuppbyggnad som sprids via broschyrer och skrifter men också genom föreskrifter och vägledningar.

Läs mer på www.raa.se

Kulturrådet

Kulturrådet fördelar statliga bidrag till kulturlivet och lämnar i princip enbart stöd till kulturverksamhet som bedrivs med professionella förtecken. Trots det har organisationslivet haft stor betydelse inom den nationella kulturpolitiken och varit företräd i Kulturrådets bidragsgivning. Det handlar till exempel om stöd till riksorganisationer av olika slag, centrala amatörkulturorganisationer och arrangörer inom scenkonst och musik.

Inom musikområdet har samverkan mellan professionellt och ideellt, mellan nationellt och lokalt, varit särskilt tydlig under lång tid. Bland mottagarna av statliga bidrag finns såväl lokala musikföreningar som gör ett par-tre arrangemang per år till professionella arrangörer med regelbunden och tät verksamhet. På senare år har en del av stödet också gått till festivaler av olika slag. En stor del av de ideella arrangörerna är

organiserade i nationella förbund. Sammanlagt omfattar dessa organisationer nära 1 400 medlemsföreningar och mer än 120 000 enskilda medlemmar. Motsvarande stöd finns endast i mycket begränsad omfattning inom andra konstformer, som dans och bildkonst.

Utöver de bidrag Kulturrådet fördelade 2010 till arrangörsföreningar (27 miljoner kronor) och de centrala amatörkulturorganisationerna (12 miljoner kronor) fördelade Kulturrådet bidrag till andra ideella organisationer och folkrörelser till ett belopp som uppgick till 80 miljoner kronor. Av de 1,6 miljarder kronor som Kulturrådet förfogade över i bidragsmedel 2010 gick sammantaget 119 miljoner kronor till civila sektorn. Den största delen av de beslutade bidragen utgjordes av verksamhetsbidrag. Bland bidragsmottagarna finns till exempel festivalarrangörer, organisationer inom bild- och formområdet, litteratur-, berättar- och kulturföreningar av olika slag, de centrala amatörkulturorganisationerna, Folkets Hus och Parker, Bygdegårdarnas Riksförbund och Våra Gårdar, centrumbildningar, Skådebanor, de nationella minoriteternas organisationer med flera.

Inom ramen för de utvecklingsmedel som Kulturrådet förfogar över till scenkonst-, biblioteks- och museiområdena har funnits projekt där kulturinstitutioner samverkar med det civila samhället. Exempel på sådana projekt är Ekomuseum Bergslagen, Folkteatern i Gävleborg och Regionteatern Blekinge Kronoberg.

Läs mer på www.kulturradet.se

Riksteatern

Riksteatern är en folkrörelse, och en del av det civila samhället, som äger en turnerande nationalscen. 236 riksteaterföreningar främjar, arrangerar, förmedlar, producerar och utvecklar scenkonst. Teaterföreningarna är lokala arenor för människors medskapande och utveckling av både samhälle och sig själva. Riksteatern når årligen en sammanlagd publik på drygt 1 200 000.

För att ta tillvara och motivera ett starkt ideellt engagemang ska inflytande över vision och hur mål förverkligas och resurser fördelas, hela tiden utvecklas och förbättras. Ansvar för ett rikt kulturliv, för alla, förvaltas allra bäst av engagerade medborgare över hela landet. Visionen är ”Scenkonst som sätter tankar och känslor i rörelse – för alla överallt”.

För en organisation som Riksteatern, civilsamhälle och kulturinstitution i ett, ger samhällets ökade behov av människors engagemang och

samverkan möjlighet att ännu kraftfullare skapa förståelse för att ideellt engagemang utvecklas med inflytande, delaktighet och synlighet. Medlemmarnas och föreningarnas delaktighet och inflytande är ständigt i fokus. Flera metoder och arbetsprocesser har tagits fram som säkrar och utvecklar ett gemensamt ansvar för de gemensamma resurserna.

Som folkrörelse har Riksteatern anpassat sig till många olika livsmönster och ambitioner med det ideella engagemanget. Det är en mångfacetterad rörelse med respekt för olikheter men med gemensamt fokus på just scenkonsten som arena för att både undersöka och utveckla vår omvärld, lokalt och globalt. Scenkonstbegreppet breddas och fördjupas utifrån medlemmars och medborgares egna initiativ. Med inflytandeprojekt, repertoarsamtal, möten mellan konstnärer och medborgare och struktursatsningar som scenkonstportalen ges möjligheter för dialog, delaktighet, samverkan och ett direktinflytande mellan arrangörsförening och producent.

Riksteatern är bland annat medlem i nationella organisationer som Ideell kulturallians, CIVOS¹⁷ och Sektor 3 samt internationella NGO:s som Culture Action Europe och IETM.¹⁸

Läs mer på www.riksteatern.se

¹⁷ Civilsamhällets organisationer i samverkan.

¹⁸ International network for contemporary performing arts.

© Statens kulturråd 2012

I samarbete med Riksantikvarieämbetet och Riksteatern.

Bilder omslag: Sms-broderi från utställningen Trådar. Jan Lundgren trio på Live Jazz Emmaboda. Flicka från orkesterskolan El Sistema. Konfirmander på tidsresa.

Grafisk form: Studio Mats Hedman

Text reportage: Malin Krutmeijer

Foto: Kari Jantzen

Tryck: DanagårdLITHO, 2012

ISSN 1654-210x

ISBN 978-91-85259-88-5

Statens kulturråd, Box 27215, 102 53 Stockholm

Besök: Borgvägen 1-5

Tel: 08 519 264 00 Fax: 08 519 264 99

E-post: kulturradet@kulturradet.se

Webbplats: www.kulturradet.se

